

Г л а в а П

ЗАЈЕДНО СА ПРОЛЕТЕРИМА

После напада на Сребреницу и повратка у рејон Шековића 1. и 2. војвођанска бригада су се убрзо припремале за пребацивање у Посавину. Тада је стигла вест да је Оперативна група дивизија са Врховним штабом по пробоју са Сутјеске у својој офанзиви ка источној Босни избила у рејон Хан-Пијеска и Олова. Одлука о одласку у Посавину је измењена, па су обе бригаде кренуле у сусрет пролетерима, који су се сручили на немачке, домобранске и усташке посаде и ослобађали једно место за другим: Хан-Пијесак, Олово, Кладањ и друга.

„... Плаћеничке партизанске банде“ — јављао је усташкој влади у Загребу велики жупан Усора и Соли — „непрестано нападају наша мјеста и насеља... Хрватске државне власти и поред најбоље воље нису у могућности пружити ефикасну заштиту живота и имовине нашег угроженог живља. Ми се налазимо у ставу самообране да би спасли голи живот... Према партизанским бандама смо немоћни, јер оне представљају огромну војну снагу која гдје год је на које мјесто ударила освојила га је...“¹

У борбама и акцијама које су се развиле после сусрета са пролетерима учествују и 1. и 2. војвођанска бригада и источnobосанске бригаде и партизански одреди. А после одласка Оперативне групе с Врховним штабом са овог терена новоформирана 16. војвођанска

¹ Зборник IV/17, стр. 486.

и 17. босанска дивизија добиле су задатак да паралишу саобраћај на комуникацијама; да интензивно раде на мобилизацији бораца, формирању нових партизанских одреда и на сузбијању утицаја четника и уништавању њихових снага, да преко Јахорине и Калиновика одржавају везу са снагама НОВЈ у Црној Гори, Херцеговини и Санџаку, а преко Дрине и Мајевице са Србијом и Војводином.²

1. БОРБЕНИ ПОЗДРАВИ И СУСРЕТ СА ПРОЛЕТЕРИМА

Понесени победама код Сребренице, Драгаљевца, Угљевика и у Шековићима, а у жељи да олакшају лрод Оперативне групе дивизија и да јој новим акцијама зажеде добродошлицу, 1. и 2. војвођанска бригада су још 18. јуна 1943, у повратку за Шековиће после ликвидације гарнизона у Сребреници, водиле оштре борбе у рејону Рудишта и Црквине са власеничким и касабанским посадама.³

Већ у ноћи 24/25. јуна обе бригаде кренуле су у напад на јаку и добро утврђену непријатељску посаду у Власеници. Ту се налазило преко 2.000 војника из 2. батаљона 15. домобранског пука, 3. батаљона 1. усташке бригаде, једна чета 2. усташког батаљона, по једна чета 22. и 28. усташког батаљона, један батаљон легионара „Домдо“ и око 40 милиционара.⁴ Штабови бригада нису располагали тачним подацима о снази и распореду непријатеља. Рачунало се са упола мањим снагама, па се у напад пошло са уверењем да ће посаду лако и брзо ликвидирати. Припрема напада извршена је набрзину и површно. И садејство 1. и 2. батаљона 2. бригаде и 2. батаљона 1. брикаде није било добро

² Жарко Атанацковић: „Срем у НО рату и социјалистичкој револуцији“ и „Војвођански пролетери“.

³ Архив ВИИ, к. 1993, бр. рег. 1/3; Ж. Атанацковић „Војвођански пролетери“, стр. 62—63.

⁴ Ж. Атанацковић: „Срем у НО рату и социјалистичкој револуцији“, стр. 333 и „Војвођански пролетери“, стр. 64—65; Зборник IV/14, стр. 170, 351, 419, 462, 515, 521, 530, 535, 540; Зборник, IV/15, стр. 498, 506.

организовано. Тежиште напада било је на 2. батаљону 2. бригаде, који је нападао на најјаче утврђење, на у ствари кључ одбране Власенице, на доминантна брда са оштрим виеовима Кик и Орловачу. Сам Кик представља окомит гребен, у виду чуке, сав у камену, посејан заклонима и бетонским бункерима на самом врху. Около су били редови жице са минама. Прилаз бункеру на врху био је веома тежак и непознат нашим снагама.

Напад Ибриног батаљона на Кик лочео је веома одлучно. Међутим, ручне бомбе су се одбијале од бункера и враћале на наше бомбаше. Ни ватра из осталог оружја није могла наудити добро утврђеном непријатељу, који је не само дејствовао жестоком ватром већ је повремено бацао и ручне бомбе и камење. После два сата борбе 2. батаљон је избио пред бункер на врху Кика. Почели су одлучујући журиши батаљона. Међутим, масовна храброст, упорност и одлучност бораца нису били довољни. Бетонски бункер на Кику није освојен. Напротив, непријатељ предузима два противнапада са Кика. У истом моменту су батаљон нападе са бока и оне непријатељске снаге које су се пред пролетерима повлачиле из Хан-Пијеска ка Власеници. Тако су се борци нашли између две ватре. У освит зоре над батаљоном се појавише и авиони и засуше га свежњевима ручних бомби.

„... Ишао сам заједно са четом Владе Обрадовића Каменог” — каже Воја Живановић Џокеј, тада комесар 2. батаљона 2. бригаде... „Набасали смо, још у току подилажења Кику, на неку жицу. Камени је закачио ногом. Вила је пружена кроз шуму и покривена лишћем и требало је да сигнализира непријатељској посади у бункеру да нападач долази... Успех батаљона и бригаде у ликвидацији посаде Власенице зависио је од успеха чете Владе Обрадовића, односно од освајања бункера на Кику... Ускоро поче и напад. Ми час пред бункером, час на падини и у подножју. Непријатељ туче из митраљеза, не да ока отворити. Бомбаш Сава брица подвукао се под бункер и баца бомбе, а оне се одбијају и падају и по нама. „Мој заменик и Камени дочепао пушкомитраљезе и туку из стојећег става. Наши журиши и непријатељеви противнапади се смеђују! Кад ми на падини прилегнемо, непријатељ туче митраљезом, баца бомбе или

етроваљује камење, које врга око нас. У једном испаду непријатеља кроз поток рањен је пушкомитраљезац Цапарде. Светозар Матић Весник дотрча до мене и јави да непријатељ од Власенице врши противнапад и иде потком обраслим у шибље и папрат. „Удариће нам у бок и окружити нас” — каже Весник. Погледам на ту страну кад један огроман усташа на три корака од мене. Управио аутомат и нишани Ибру. Реаговао сам веома брзо и убио га из шмајсера. Тада шчепасмо пушкомитраљесца Цапарду и извлачимо га у поток и даље према шуми. Ту га зрно непријатеља поново погоди и јадник погибе. Друга чета (Бошка Милетића) нашег батаљона у том повлачењу много је учинила, задржала је оне снаге непријатеља које су бежале испред пролетера и удариле у наш бок и позадину . . .”

Цена упорности и храбрости бораца 2. батаљона 2. бригаде у борбама за Кик била је прескупа. Погинуло је и рањено 46 бораца и руководилаца. Следеће Ноћн Ибрин батаљон је смењен и у нападу на Кик заменио га је 1. баталјон 2. бригаде. Ни тај напад није успео. Батаљони 2. и 1. бригаде су тог и наредних дана учинили све што су у овој ситуацији могли учинити. За Власеницу је пало око 70 Војвођана. Она је и даље држана под ватром. Непријатељске снаге су биле блокиране и сасвим везане за наше војвођанске јединице. А тиме је био олакшан и положај наше Оперативне групе са Врховним штабом на челу.⁵

Следеће ноћи, 26/27. јуна, бригаде 1. пролетерске дивизије и обе војвођанске бригаде ослободиле су Власеницу. Дуго прижељкивани сусрет Војвођана са пролетерима и Сремцима пролетерима који су у саставу 6. источнобосанске бригаде учествовали у бици на Сутјесци био је веома топао и срдачан. Али времена није било много за радости и другарске разговоре. Морало се кренути у нове нападе на посаду Зворника и друга непријатељска упоришта.

⁵ Исто; Иво Матовић „Повратак ратника”; Сећање генерала Војислава Живановића.

2. ЗВОРНИК — КУЛА ГРАД — ЗМАЈЕВАЦ
— СНАГОВО — КОСОВАЧА

Одмах после ослобођења Власенице 1. пролетерска и 1. и 2. војвођанска бригада почеле су припреме за напад на посаду Зворника, коју су сачињавали: делови 3, 21. и 29. усташког батаљона, 2. и 6. батаљона „Дом-до“ (легионари) и 2. батаљона 15. домобранског пука.⁶ Природне положаје и кључне тачке у спољној одбрани града представљали су рејони: Вратоломац, Змајевац, Кула Град и Млађевац. Идеја је била да се у току ноћи освоје спољне кључне тачке и утврђења, затвори обруч око града, а затим да се непријатељ присили на предају или уништи. Предвиђено је да се и мост на Дрини држи под снажном митраљеском ватром да би се непријатељу онемогућило извлачење у Србију. За директно учешће у нападу ангажовано је пет батаљона 1. пролетерске бригаде и два батаљона 2. војвођанске бригаде. Један батаљон 2. војвођанске бригаде обезбеђивао је напад са правца Тузле, а читава 1. војвођанска бригада је постављена према Тузли да по могућности ликвидира посаду Цапарда.

У Братунцу је, пре покрета свих јединица ради напада на Зворник одржан састанак штабова обе војвођанске бригаде, на коме су били и Филип Кљајић и Васа Јовановић. Укратко је анализирана борбена спремност бригаде за предстојеће напоре и одређени задаци.

Напад је почео ноћу 4/5. јула око 21 час. На Кулу Град заједно са четири батаљона 1. пролетерске напао је и 2. батаљон 2. војвођанске бригаде. Трећи батаљон 2. војвођанске бригаде заједно са пролетерима нападао је на Змајевац, а 1. батаљон 2. војвођанске бригаде био је на положајима Ахметово брдо и Рудине према Тузли.

У току ноћи пролетери и Војвођани су заузели доминантне положаје Кулу Град, Млађевац и Змајевац. Непријатељ је у граду пружао жилав отпор и у

⁶ Зборник IV/4, стр. 530, 540, 541; Зборник IV/15, стр. 48), 486, 530, 549.

зору предузео неколико противналада. Наше јединице су све више сужавале обруч. Када је Крагујевачки батаљон 1. пролетерске избио до самог моста на Дрини и нападнепријатеља из позадагне, посада је јурнула ка мосту тучена нашом убитачном митраљеском ватром. Зворник је 5. јула био слободан. Непријатељ је претрпео велике губитке. Део посаде, прихваћен од делова немачке 104. ловачке дивизије и Руског заштитног корпуса, пробио се преко моста на Дрини у Србију. Код самог моста непријатељ је имао око 500 мртвих. Заплењена је знатна количина оружја, опреме, хране и другог.⁷

Радост победе помутила је тужна вест о погибији Филипа Кљајића Фиће, политичког комесара 1. пролетерске дивизије. Метак с оне стране Дрине погодио га је ту на прагу Србије, у којој је 1941. године био један од организатора устанка.

У 2. бригади погинуло је неколико храбрих бораца: Душан Данојлић из Лежимира, Живан Крнетић из Мартинаца, Живка Лазовић из Босуца, Гаврило Николић из Ирига, Цвеја Петровић из Деча, Страхинја Стојанић из Адашеваца и Миливој Стојковић из Шимановаца.

За време напада на Зворник 1. војвођанска бригада је водила оштре борбе око Цапарда, Снагова и Косоваче. Из Цапарда су борбена група „Вертмилер“ — извиђачки одред 369. легионарске дивизије (оклопни ловачки дивизион, један батаљон „Бранденбург“ и три оклопна вода) и делови Тузланске домобранске бригаде, уз подршку авијације и тенкова, предузели неколико снажних испада са циљем да продру у Зворник. Прва и 2. војвођанска бригада су упорно одбијале нападе непријатеља. Међутим, због упорности и надмоћности непријатеља 1. бригада није могла ослободити Цапарде.⁸

У борби на Снагову јединице 2. бригаде сусреле су се са усташким снагама ојачаним тенковима. Анка

⁷ Зборник IV/15, стр. 553; Архив ВИИ, к. 950, бр. рег. 4/2; к. 86, бр. рег. 13/7.

⁸ Зборник IV/16, стр. 152; Архив ВИИ, к. 950, бр. рег. 4/2.

Матић Грозда, члан бројне партизанске породице из сремског села Ирига, а тада секретар партијске ћелије, јуришала је на челу своје чете. Са свежњевима бомби позвала је своје другове на јуриш и кренула на тенкове. Један тенк је убрзо био оигтећен, док су други застали и онда кренули назад.⁹

„... Били смо на положаји: а недалеко од Зворника” — сећа се једног детаља Нада Видицки, заменик комесара чете. „У близини нека маша кућица, а околу шибље и живица. Одједном се појавише ‚роде’, а убрзо и ‚штуке’. Читав рој авионских зрна и бомби покрише терен око нас. Цео рафал сече зид од кућице и забада се у земљу, у прозоре, гредице и кров. Стева Жутић, комесар батаљона, нашао се ван кућице, негде поред једног танког дрвета. ‚Рода’ се сручила на њега и са ниског одстојања га митраљира. Гледамо га и питамо се шта ће с њим бити? Не може до нас у кућицу, а дрвеће као заклон му је слабо и од ока, а камоли од кише метака који се крај њега забадају. Пера Кубикаш, водник вода, стоји пред кућицом и гледа читав овај пакао. Присебан и храбар смирује борце речима: ‚Проћи ће другови, и ово чудо!’ И прошло је. На нашу срећу нико није ни рашен. Храброг Перу Кубикаша, водника, командира и команданта батаљона у нашој бригади, који је копао канале по Срему, а тада водио чету и батаљон никад не могу заборавити...”

Читава 2. бригада по ликвидацији спољне одбране Зворника била је у ствари ангажована у борбама око Рудина, Вратоломаца, Марјановог брда, Косоваче, Омеровог брда и Лисине. Испади непријатеља којима је руководио сам командант 369. дивизије били су само почетак нове противофанзиве 7. СС „Принц Еуген” и 369. легионарске дивизије и усташко-домобранских снага против наших јединица у источној Босни.¹⁰

Заузимањем Зворника је ослобођена готово читав територија источне Босне од Романије до долине реке Спрече и од Дрине до Криваје. Дејствима наших јединица били су за непријатеља угрожени и тузлан-

⁹ Иво Матовић „Повратак ратника”, стр. 37—38.

¹⁰ Зборник IV/15, стр. 215, 390—420, 441, 546—566; Зборник IV/16, стр. 153, Архив ВИИ, к. 950, бр. рег. 4/2; к. 211, бр. рег. 5/1-1.

ски индустријски базен и богата жетва у житородним рејонима источне Босне.

О тактици наших јединица у борби за ослобођење Зворника веома је интересантна ова белешка Заповједништва домобранског 2. зборног подручја:

„... Готово у исто вријеме са нападом на главну борбену линију послужио се непријатељ (партизани — прим. Ж. А.) и тиме што је успио да сасвим малим ударним групама, добро наоружаним, дође још у току ноћи иза леђа наше главне борбене црте. Успјевши непријатељу да одбаци наше снаге са поставе Дивић и Млађевац, те Змајевац, непријатељски мали дијелови одиграли су одлучну улогу тиме што су са својом стројничком ватром у самом граду омели да наше снаге, које су одступале са kota, изврше уредно посједање важних, још ослоних тачака у самом граду, како би се бар спријечило продор у средиште града.“¹¹

И домобранска 3. дивизија је свом министарству оружаних снага у Загребу послала о свему томе веома исцрпан извештај. У њему се, поред осталог, наглашава следеће:

„... Досад су предузете све мјере да се епаси источна Босна, како код заповједника њемачке дивизије у Сарајеву, тако и код заповједника њемачких чета у Хрватској. Упркос свега тога источна Босна са незнатним нашим снагама — препуштена је самој себи и једно упориште за другим савладано је, те губимо све оно што је уз велике жртве у прољеће 1942. године било ослобођено...“¹²

3. ПРОЛЕТЕРИ МЕЂУ ВОЈВОЂАНИМА

Из пролетерских јединица, одмах после сусрета са њима, прекомандовани су у обе војвођанске бригаде неки искусни партијски и војно-политички руководиоци. Тако је пре напада на Зворник политичког комесара 1. војвођанске бригаде Слободана Бајића Пају, који је отишао за комесара Главног штаба Војводине, заменио Пашко Ромац, предратни комуниста и дугого-

¹¹ Исто; Зборник IV/15 стр. 552; Иво Матовић „Повратак ратника“.

²³ Исто.

дишњи робијаш сремскомитровачке казнионе. Он је пре тога био руководилац Политичког одјела 1. далматинске бригаде. У 2. бригаду су стигли предратни комунисти и студенти Милорад Радуловић, Богдан Перовић, Арсо Мијовић и учитељ Марко Лакић. Марко Лакић, Богдан Перовић и Милорад Радуловић чиниће Политодјел бригаде. Ужички учитељ Миливој Антонијевић Чича, који ће у бригаду стићи половином септембра, постаје партијски руководилац. Стигли су и Павле Капичић, Богдан Вујошевић, а затим бањалучки службеник Јожа Штембергер и далматински земљорадник Глишо Опачић и Ђуро Мариновић. Из 1. пролетерске бригаде је дошао и Сулејман Омеровић Цар, ђак шеријетске школе, затим Драгица Мишљеновић, раније борац 7. банијске дивизије. И око 90 Војвођана који су с пролетерима преживели Сутјеску дошли су у 1. и 2. бригаду. Њих 31 је остало на поприштима од Мратиња до Балиновца. Међу Војвођанима пролетерима помињу се: Јован Дудић, Палко Бабик, Тоша Јовић, Бошко Јовић, Јован Јосић, Љубан Јовановић, Влајко Катић, Петар Кечић, Ђуро Козомора, Миланко Марић, Сава Марковић, Средоје Мартиновић, Душко Мирковић, Стеван Милић, Драга Михајловић, Рада Ђермановић, Ђорђе Обрадовић, Драгиша Павков, Лаза Радивојевић, Милан Релић, Милош Стајић, Радован Сремац, Лаза Шевић, Алекса Вуксан, Петар Брезовац, Живко Бребановић, Савета Вукајловић, Илија Гудурић, Рада Славујевић, Никола Колак, Илија Девић, Мита Делић, Никола Ђурђевић, Жика Јовичић, Војислав Јелачић, Бранко Пешић, Елизабета Кошар, Тодор Петричић, Јован Петковић, Зора Михајловић, Ђока Петровић, Данило Рађеновић, Сава Стефановић, Јован Станишић, Милан Ћирић, Обрад Шашић, Ерка Чапеља, Стеван Јовичић, Ђорђе Савин, Радивој Прљић, Небојша Петровић, Живан Мачковић, Миленко Мијатовић, Жика Марковић, Боса Павловић, Жика Доловац, Жика Милинковић, Богдан Мелентић, Даница Чалић-Крстић, Анка Живковић, Живко Грујић, Љубомир Стојин, Бранко Радаковић, Исидор Јак-

шић, Иван Пепи, Урош Калаузовић, Јован Живковић и други.¹³

Долазак другова из пролетерских јединица међу борбен и идејно-политички чврст састав 2. војвођанске бригаде имао је велшш политички и војни значај за њен даљи раст и развој.

О свом првом сусрету са Царом Едвард Ребуле, тада командант 3. батаљона 2. бригаде, прича:

„...Тек после сам сазнао биографију и неке појединости из живота Сулејмана Омеровића Цара. Он је Муслиман, родом из Маглаја, ђак шеријетске школе у Сарајеву. Одатле је из ђачких клупа, у 18. години, са својих 12 другова отишао у партизане, у 1. пролетерску бригаду. Ту је почео од десетара и са пролетерима прошао славан пут све до јула 1943, када је ступио у 3. батаљон 2. војвођанске бригаде, поставши заменик комесара батаљона.

Били смо пред Зворником када сам први пут срео и упознао Цара. Батаљон се припремао да са пролетерима преко Змајевца јурне у Зворник. Био сам са читавим штабом заузет око многих послова. Цар се налазио у групи пролетерских бораца у нашој непосредној близини. Није се у том тренутку ни по чему издвајао од других!

Тек је почео напад на Зворник. Пролетери и Војвођани су на јуриш заузели спољни појас непријатељске одбране, прву и другу линију ровова. Борбе су се водиле за трећу линију ровова. Одједном до мене допре глас. Цар је опет рањен! Рањен је из аутомата у Зворнику при хватању и гушању са усташама! Извукоше га оне-свешћена и донесоше у близину штаба мог 3. батаљона. Болничарке му превијају рану. Не знам која му је по реду, али сам већ тада сазнао да је више пута рањаван. И док су га превијали, Цар дође к свести. Опипа се руком по глави и примети да му 'титовка' фали. Пала му је при рањавашу и остала у рову. За ране и не пита. Преклиње и моли другове да пронађу и донесу његову 'титовку'. Другови су то учинили и ускоро је све било у реду, сем добијених рана? Пришао сам и погледао Цара. Млада, весела лица са осећајним срцем као у детета. Испрекидано прича како га усташа превари и рани и око тога збива шалу.

Касније сам у штабу 3. батаљона 2. бригаде и до краја рата још боље упознао Цара. Био је велика људи-

¹³ Ж. Атанацковић, „Војвођански пролетери“; Иво Матовић, „Повратак ратника“; Љубан Јовановић „Војвођани на Су-тјесци“, фељтон Дневник 1975, Нови Сад.

на, друг и комуниста, ватрени говорник и саговорник, веселак и строг старешина, воџен и омиљен међу борцима бригаде, дивизије и армије. Људи у селима кроз која смо пролазили увек су питали за Цара и радовали се сваком сусрету са њим. О његовој храбрости још тада су у народу кружиле легенде. Борбу је волео и тражио и онда када су јединице имале кратак предах. Морали су га остали чланови штаба батаљона и бригаде и сами борци у томе обуздавати..."

Био је један од најмлађих потпуковника у нашој армији и командант 2. војвођанске бригаде у завршној фази рата, један од највише одликованих команданата, између осталог Орденом народног хероја и орденом Кутузова. По завршетку рата смртно је рањен од остатака усташких банди код села Кошка у близини Нашица. Сахрањен је у свом родном Маглају.

Цар је био у рату и остао и данас легенда, светао лик комунисте, борца, старешине и човека, пример на коме ће се васпитавати млади нове Југославије.

Друга бригада се после ослобођења Зворника налазила једно време нешто јужније у ширем рејону овог места. Штабови су уопштавали искуства из последњих борби и сређивали своје јединице. Повремено су извођене и мање или веће акције, нарочито ради набавке хране. У тим акцијама против четничких група и набавке хране учествовали су сви батаљони 2. и 1. бригаде. У једној од њих код села Ашчерићи, близу Папраће, 2. августа 1943, храбро је погинуо командант 1. батаљона 2. бригаде Миле Урошевић Риста.

Рођен 1909. године у Сремској Каменици, недалеко од Новог Сада, Риста је одмалена морао да се бори за живот, испуњен свакаквим невољама. Рано се определио за напредног борца за бољу сутрашњицу. Позив Комунистичке партије Југославије на оружану борбу против окупатора и домаћих издајника сррстао га је одмах у редове подунавских бораца, па ће Риста до преласка у источну Босну проћи славним стазама Подунавског одреда. Истицао се од првог дана ванредном храброшћу и учествовао у свим борбама тог одреда: на Змајевцу, код Черевиха, Нерадина, Буковца, у Великој офанзиви и другим. Од десетара убрзо прераста у водника, заменика и командира чете, да би у првом строју, на дан формирања 2. војвођанске бригаде у источној Босни, преузео одговорну дужност команданта 1. батаљона.

Своје богато партизанско искуство Риста је преносио на своје потчињене. Као способан организатор и руководилац знатно је допринео успешном раду свог штаба и потчињених команди чета и водова. Ристин допринос за велике успехе 1. батаљона код Драгаљевца и у Угљевику био је веома значајан.

Миле Урошевић Риста, комуниста и борац, командант и човек, био је веома омиљен код свих бораца и старешина бригаде. Због тога је тужна вест о његовој погибији тешко погодила све борце. Успомена на њега живи и данас код бораца 2. бригаде и мештана његове родне Каменице.